

CANVIS EN L'ENSENYAMENT DE LA TOXICOLOGIA A BARCELONA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Jacint CORBELLÀ

Josep M. CALBET

Margarida LUNA

1. Els inicis

La Toxicologia va començar a explicar-se dintre de l'assignatura de Medicina Legal. Eren els temps en què a Europa alguns casos criminals importants foren resolts amb l'ajut del peritatge toxicològic. L'exemple d'Orfila fou el més decisiu en aquest aspecte. Així la Toxicologia Forense fou una part important de la Medicina Legal. Sovint inclús l'assignatura es va denominar "Medicina Legal i Toxicologia".

En el segle XIX, a la facultat nova, restaurada el 1843, van haver-hi de fet només dos professors reals i efectius de l'assignatura. Entre els 1843 i el 1845 van haver-hi dos catedràtics: el primer, estrictament nominal, José Garcia Arboleya, que no es va moure de Cadis. El segon, molt breu, fou un vell professor de Cervera que va morir aviat, el doctor Josep Flotats. Del 1845 al 1872 ocupa la càtedra el professor Ramon Ferrer i Garcés. Després ve el professor Ignasi Valentí i Vivó, primer interinament i des del 1875 com a numerari, fins molt entrat el segle XX en que fou substituït per Manuel Saforcada. En aquest treball analitzem la diferent valoració i enfocament que fan de la toxicologia els dos professors, Ferrer i Valentí. Les diferències són molt grans.

2. L'obra de Ramon Ferrer i Garcés

Ramon Ferrer i Garcés, antic catedràtic del Col·legi de Cirurgia des del 1834, s'encarregà de la Medicina Legal el 1845. Abans havia estat entre altres coses alcalde de Barcelona el 1841, dins d'una breu etapa liberal. Té un text de Medicina Legal de gairebé 600 pàgines, en el qual no tracta de Toxicologia. En féu dues edicions, el 1847 i el 1868, gairebé les dues iguals. Té, endemés, un llibret "Fragmento toxicológico o explicación de algunos venenos, del modo de analizarlos y de curar sus efectos" (1846). Es molt breu, de 127 pàgines, i tracta de moltes substàncies. Després no sabem que tingués cap altra dedicació a la toxicologia.

3. L'obra d'Ignasi Valentí

Valentí té una orientació molt més lligada a la Toxicologia que a la medicina forense. El seu text prim és el de Medicina Legal, que va publicar, quan era professor interí i preparava la càtedra, el 1873. El text de Toxicologia és més extens, és el "Tratado elemental de Toxicología General y descriptiva" del 1877. Té 550 pàgines.

Valentí havia estudiat a Madrid i després, ja a Barcelona, s'havia format com a deixeble del doctor Jaime Magaz, que era catedràtic de Fisiologia. Magaz fou un personatge curiós i important a la facultat. D'origen aragonès, nascut a Calatayud, fou catedràtic de la Universitat de Santiago, de diverses assignatures, primer de Medicina Legal i després de Física i Química Mèdica. Com a professor de Medicina Legal fou autor d'una modificació de l'aparell de Marsh, per a la detecció de l'arsènic, que si més no, demostra que era una persona activa i inquieta. Va venir a Barcelona, primer com a catedràtic de Física i Química Mèdiques, i després passà a la Fisiologia. La seva tasca aquí fou interessant. Finalment el 1872 passà a la universitat de Madrid, on fou professor de Fisiologia. Aquí deixà dos deixebles que seguiren a la universitat: Ramon Coll i Pujol a Fisiologia i Valentí a Medicina Legal. Cal dir que la Física i Química Mèdica estava extingida.

Valentí tenia doncs una formació més de laboratori que no pas forense, i això es notà de seguida en la seva orientació. Sovint en el seu llibre ens parla dels experiments que fa en animals, sobre tot amb ocells. Es un text molt actualitzat per la seva època, amb referència a treballs recents de la bibliografia internacional i amb una gran quantitat d'informació. Anys més tard va fer una Toxicologia popular, com a conseqüència dels cursos d'Extensió Universitària que es van fer a l'Ateneu Obrer de Sant Andreu. Cal dir que Valentí tenia una actitud política republicana i defensava el socialisme utòpic. Té molts escrits en aquesta línia.

4. La classificació dels tòxics.

La classificació que fa dels tòxics està d'acord amb moltes tendències de l'època, però avui ens queda totalment anacrònica. Unicament des del punt de vista històric cal recordar els tres grans grups en que divideix els verins: les intoxicacions càustica, asfíxiant i sèptica. Això ara és terminologia passada. Dins del grup dels càustics hi esmenta tres tipus: intoxicació flogògena (exemple els àcids forts: sulfúric, nítric, clorhídric), coagulant (clorur de zinc o de mercuri, sulfat de coure) i esteatògena (fòsfor, arsènic, amoniac).

El segon grup és el de les intoxicacions asfíxiantes. També aquí hi ha tres subgrups: neuoparalítica (opi, cicuta, estricnina); mioparalítica (tal·li, bolets,

plom) i dishèmica (gas, cianhídric, sulfhídric). El tercer grup, menys definit, és el de les intoxicacions sèptiques, amb dos subgrups: adinàmico-atàxia i pútrida. I encara queda un grup de "metzines no classificades" (ricí, adelfa).

5. Aportacions experimentals.

Hem dit que Valentí havia fet toxicologia experimental a la seva càtedra. En el text hi ha algunes referències. En un cas d'intoxicació amb cloroform en un ocell es diu: "estraído el pájaro de la campana, y sin practicar respiración artificial, se repuso pronto..." (p. 317). També fa experiments en conills. Altres experiments es fan amb el gas de l'enllumenat, (que per la seva composició complexa explica apart del monòxid de carboni) (p.355), en coloms. Estudia amb detall les línies d'absorció espectroscòpiques. També hi ha experiments amb l'àcid sulfhídric.

6. Cap a una toxicologia independent.

Ja en el text de Medicina Legal del 1873, o sigui abans de tenir la càtedra, Valentí assenyala ben clarament la seva visió de la toxicologia i què hi fa dins de la Medicina Legal. Diu textualment que la Medicina Legal i la Toxicologia són dues matèries que s'ensenyen juntes en un mateix curs acadèmic. Aquesta visió la mantindrà al llarg dels seus treballs, tot i que hi ha interrelacions. En el seu temps inicial es dedica molt més al laboratori. Va publicar un "Atlas de microquímica y fitografía aplicadas a la Toxicología" que consta com a "anexo al Tratado elemental de esta ciencia". La memòria d'ingrés a l'Acadèmia de Ciències i Arts la va fer sobre "La experimentación toxicológica. Ensayo crítico", l'any 1893.

7. Altres aspectes de l'obra de Valentí.

En altres aspectes Valentí va anar agafant una orientació molt més antropològica i social que no pas estrictament mèdico legal. Li interessaven els delictes, els crims, el suïcidi. Així en notes sobre el suïcidi (1888) o assassins suïcides, aquestes extenses a l'Acadèmia de Ciències (1913-1916). En un altre camp importa valorar la seva preocupació social per les condicions de treball i de vida dels obrers i les seves orientacions sobre "Biología y Política. Notas críticas", que és el títol d'una extensa monografia seva.

8. Valoració global

A la primera meitat del segle XIX, mentre no es recuperà la facultat la toxicologia s'explicava molt escadusserament a metges i cirurgians. Quan s'inicia oficialment el seu ensenyament, el 1843, és una part petita i poc desenvolupada de la Medicina Legal. El catedràtic de Barcelona, Ferrer i Garcés, li dedicà poca atenció. Les coses canvien a partir dels inicis del setanta quan un nou professor, Ignasi Valentí, hi dóna una orientació diferent. Separa el seu contingut del de la Medicina Legal, tot i que romanen oficialment a la mateixa assignatura; li dedica un text ampli; reforça l'orientació experimental i en puja el nivell. El fet de no haver-se separat oficialment l'assignatura, constrenyida per plans d'estudi molt rígids, va permetre, anys més tard, un retrocés en la seva evolució i avui ja és un anacronisme que es mantinguin unides ambdues matèries que tenen un contingut ben diferent i sols en una petita part comuna.